

Agnieszka Małek

Akademia Wychowania Fizycznego i Sportu w Gdańsku

Problematyka gotowości szkolnej w poradnikach dla rodziców z lat 1918-1989

Dziecko rozpoczynające naukę w szkole wkracza w zupełnie nowy etap swojego życia. Aby mogło sprostać stawianym przed nim wymaganiom, niezbędne jest osiągnięcie przez nie gotowości szkolnej. Celem niniejszej analizy jest ukazanie ewolucji zaleceń kierowanych do rodziców w zakresie przygotowania dziecka do rozpoczęcia edukacji szkolnej. Przedmiotem badania są cechy oraz umiejętności, jakie twórcy poradników uznawali za niezbędne dziecku w chwili podjęcia przez nie nauki w szkole. Materiał źródłowy podjętych analiz stanowią poradniki dla rodziców wydane w latach 1918-1989.

Słowa kluczowe: dojrzałość szkolna, gotowość szkolna, historia wychowania, Druga Rzeczypospolita, Polska Ludowa, poradniki

Rozpoczęcie przez dziecko nauki szkolnej jest ważnym i przełomowym momentem w jego życiu. Gotowość do podjęcia obowiązków związanych z edukacją w szkole wymaga osiągnięcia przez dziecko dojrzałości w sferach: biologicznej (fizycznej), intelektualnej, emocjonalno-społecznej, a także dojrzałości do nauki czytania i pisanie oraz uczenia się matematyki. Osiągnięcie przez dziecko gotowości szkolnej¹ jest wynikiem interakcji dojrzewania, czyli naturalnych, spontanicznych zmian rozwojowych pojawiających się wraz z wiekiem (w tym przede wszystkim zmian biologicznych związanych z rozwojem kory przedczołowej) i rozwoju pobudzanego przez czynniki środowiskowe oraz aktywność własną dziecka (Wygotski, 1971, s. 542; Wilgocka-Okoń, 1972, s. 15-16; 2003, s. 10-12; Brzezińska, 2000, s. 233). Do czynników środowiskowych, warunkujących własną działalność dziecka, należą przede wszystkim oddziaływania wychowawcze rodziców,

¹ Pojęcia „gotowości szkolnej” oraz „dojrzałości szkolnej” często traktowane są synonimicznie, należy jednakże zaznaczyć, iż współcześnie podkreśla się, że termin „gotowość” wykracza poza traktowanie procesu osiągania przez dziecko dojrzałości do podjęcia nauki w szkole jedynie w kategoriach rozwoju biologicznego, wskazując także na znaczenie wychowania oraz procesu nauczania-uczenia się (Wilgocka-Okoń, 2003, s. 10). W analizowanym okresie (lata 1918-1989) w terminologii pedagogicznej i psychologicznej funkcjonowało jedynie pojęcie „dojrzałości szkolnej”, ewentualnie „dojrzałości do nauki”.

kształtujące w dziecku określone cechy oraz umiejętności (Wilgocka-Okoń, 2003, s. 10-11). Kluczowym elementem procesu kształtowania gotowości szkolnej dziecka – na co wskazują m.in. Brzezińska, Appelt i Ziółkowska (2010, s. 220) – jest nie tyle wiedza, lecz świadomość rodziców na temat przebiegu procesu rozwoju dziecka, jego możliwości oraz ograniczeń, a także normatywnych i specyficznych potrzeb. Jednym ze źródeł wiedzy, zarówno dotyczącej problematyki rozwoju, jak też działań mających na celu przygotowanie dziecka do podjęcia obowiązku szkolnego, są kierowane do rodziców wydawnictwa o charakterze poradnikowym.

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej ukazało się około 200 poradników²; liczba poradników wydanych w latach 1944-1989 pozostaje trudna do oszacowania³, jako iż do tej pory nie były prowadzone badania w tym zakresie.

Poruszana na kartach poradników dla rodziców problematyka była niezmiernie szeroka, obejmując wszystkie sfery i okresy życia dziecka. Zdecydowaną większość stanowiły pozycje poświęcone edukacji zdrowotnej rodziców lub łączące problematykę zdrowotną z wychowawczą; szczególnie wiele z nich poświęconych było opiece nad niemowlęciem, albowiem okres ten uważano za krytyczny dla zdrowia (a także życia) dziecka. Każdy kolejny etap rozwojowy charakteryzowało stopniowe ograniczanie wskazówek o charakterze higieniczno-zdrowotnym na rzecz uwag poświęconych problemom wychowawczym.

Autorami książek dedykowanych rodzicom byli m.in. pedagodzy, psychologowie, teolodzy oraz lekarze, specjaliści zarówno polscy, jak i zagraniczni. W okresie międzywojennym i pierwszych latach powojennych z tłumaczeń ukazywały się przede wszystkim prace twórców zachodnioeuropejskich. Wśród poradników wydawanych w latach 50. i 60. XX w. liczne były przekłady książek radzieckich (recepja poglądów radzieckich pedagogów na wychowanie silnie zaznaczała się także w wielu ówczesnych polskich poradnikach), natomiast w latach 70. i 80. ubiegłego stulecia ponownie zaczęły ukazywać się tłumaczenia literatury zachodniej, zaś z rynku zniknęły poradniki radzieckie. W latach 1918-1939 oraz 1944-1948 na rynku równolegle funkcjonowały dwa nurty poradnictwa – świeckie i religijne; od roku 1949, na skutek postępującej ideologizacji, nurt poradnictwa chrześcijańskiego został znacząco zmarginalizowany.

Książki poradnikowe miały najczęściej formę uwag bezpośrednio kierowanych do rodziców (głównie matek, niezmiernie uznawanych za rodzica, na którym ciążyła największa odpowiedzialność za wychowanie dzieci). Popularne w okresie międzywojennym udzielanie porad w formie opowiadań lub wierszyków, w których przedstawiano różne problemy wychowawcze oraz sposoby ich rozwiązywania, w latach powojennych należało do wyjątków. Inną formą udzielania porad były listy - podczas gdy w okresie międzywojennym ich „nadawcami” byli specjaliści w zakresie opieki i wychowania, wraz z reaktywacją tej formy w latach 50. i 60. XX w. ich autorami stali się „zwykli ludzie”: dorośli wspominający własne dzieciństwo lub nastolatki dzielące się z czytelnikiem rozterkami odnośnie do własnego wychowania. Ukazanie problemów z punktu

² Ustalenia K. Jakubiaka (1995, s. 121), uzupełnione badaniami własnymi.

³ Jak pod koniec lat 60. XX w. zauważył Maciej Demel (1968, s. 7), „kraj został zasypyany popularnymi wydawnictwami PZWL (...) służącymi propagandzie higieny i profilaktyki”.

widzenia nieprofesjonalistów sprzyjać miało recepcji przedstawianych poglądów na wychowanie, za sprawą przełamania bariery mogącej mieć miejsce w kontakcie profesjonalista – niefachowiec. Poradniki z okresu II RP niekiedy też były zbiorami luźnych uwag dotyczących opieki czy wychowania; forma ta nie występowała w latach po II wojnie światowej. W całym badanym okresie publikowane były także poradniki, w których występowało kilka wskazanych wyżej form jednocześnie.

Międzywojenna literatura poradnikowa dla rodziców sporadycznie podejmowała zagadnienia dotyczące przygotowania dzieci do rozpoczęcia edukacji szkolnej. Zachęcając rodziców do posyłania dzieci do przedszkoli, które w świetle ówczesnego poradnictwa pełnić miały głównie funkcje opiekuńcze, wskazywano ponadto na rolę wychowania przedszkolnego w wyrabianiu w dzieciach cech i umiejętności niezbędnych do rozpoczęcia nauki w szkole⁴. Wszelkie dodatkowe oddziaływania edukacyjne rodziców, prowadzone w stosunku do przedszkolaka (np. uczenie wierszyków), uznawano za przeciążające umysł dziecka (Poznańska, 1936, s. 60; Kwiatkowska, 1937, s. 10). Tym zaś z dzieci, które do placówek przedszkolnych nie uczęszczały, rodzice mieli „bardzo ostrożnie rozwijać (...) umysł” (Kwiatkowska, 1937, s. 10)⁵. Przede wszystkim zabraniano uczyć syna czy córkę pisania i czytania – niezgodne ze sztuką nauczanie mogło prowadzić do poważnych trudności szkolnych, argumentowano (Ptaszyńska, 1936, s. 8-9; Kwiatkowska, 1937, s. 10). W dzieciach miano jedynie wyrabiać zainteresowanie czytaniem, pisaniem i liczeniem (Ptaszyńska, 1936, s. 7-8). „Strzeżmy się zbyt wczesnego rozpoczynania właściwej nauki czytania i pisania w celu zaspokojenia rodzicielskiej próżności, a przekonamy się, że dziecko, które do 7-go roku życia niczego się nie uczyło, przyswaja sobie wszystko później z większą łatwością” – pisała dr Matylda Biehler (1919, s. 242). Zmuszanie dziecka do przedwczesnej nauki miało negatywnie odbijać się także na jego zdrowiu, przekonywano (tamże, s. 236-237). Rodzicom zwracano jednakże uwagę na konieczność wyrobienia odpowiedniego stosunku do nauki szkolnej (Moszczeńska, 1929, s. 30-31) – dziecku przede wszystkim należało wpoić przekonanie o konieczności poważnego traktowania obowiązków związanych z nauką. Zawczasu należało w pociechach rozwijać samodzielność oraz poczucie odpowiedzialności za własne czyny, dzięki czemu wstępujące w progi

⁴ Pogląd ten zgodny był z ówczesnymi założeniami na temat zadań placówek przedszkolnych, jak bowiem pisano w wydanej w roku 1936 *Encyklopedii wychowania*: „nie uprawiają one [przedszkola – przyp. A.M.] żadnej książkowej nauki. Ich zadaniem jest oddziaływanie na harmonijny rozwój sił fizycznych i duchowych dziecka, ćwiczenie jego sił i zdolności, rozbudzenie jego ducha, a przede wszystkim zapewnienie dziecku opieki” (Dąbrowski, 1936, s. 802). Podobnie uważała Maria Weryho-Radziwiłłowiczowa, jedna z prekursorów wychowania przedszkolnego w Polsce, pisząc, iż „nauczanie (przedmiotów szkolnych) nie stanowi bezpośredniego zadania przedszkola, celem jego są wyłącznie wychowawcze: budzenie uczuć religijnych, społecznych i estetycznych, ćwiczenie zmysłów, ćwiczenie uwagi, pamięci, spostrzegawczości, wyobraźni, ćwiczenie mowy oraz ćwiczenie nawyków” (1930, s. 14).

⁵ Zgodnie bowiem z ówczesną wiedzą w wieku siedmiu lat kończył się rozwój centralnego układu nerwowego i dopiero wówczas „wszystkie władze psychiczne, jak: pamięć, uwaga, sądzenie, wnioskowanie, dziedzina uczuć, przejawy woli – są o tyle wyrobione, że można już myśleć o posługiwaniu się nimi podczas nauki” (Jaroszyński, 1921, s. 24). Na rzecz rozpoczęcia nauki szkolnej dopiero w wieku lat siedmiu wysuwano ponadto argumenty natury pedagogicznej i higieniczno-zdrowotnej (Kopczyński, 1923, s. 35-38). Stanowisko głoszące, iż odpowiedni do rozpoczęcia nauki w szkole stopień rozwoju w poszczególnych sferach dziecko uzyskuje dopiero w siódmym roku życia, utrzymywało się przez cały badany okres (np. Szuman, 1962, nr 6, s. 24; Wilgocka-Okoń, 1972, s. 24; Wołoszynowa, 1979, s. 523-524).

szkoły dziecko miało być odporne na negatywne wpływy rówieśników (tamże, s. 33-34). Postulowano także, by przygotowanie do nauki szkolnej obejmowało wyrobienie w dziecku posłuszeństwa (Niedźwiecki, 1924, s. 7-8). Umiejętność podporządkowania się obowiązkom oraz zainteresowanie czytaniem, pisananiem i rachowaniem składać się miały na dojrzałość szkolną⁶ (Ptaszyńska, 1936, s. 10-11).

Autorzy poradników z lat powojennych powszechnie wyrażali opinię, iż postępy ucznia w nauce w znacznej mierze zależne były od wcześniejszego przygotowania i usposobienia dziecka do szkoły dokonanego przez rodziców (Sokołowska, 1954, s. 36-40; Osiecka, 1956, s. 30-32; Krassowska, 1962, s. 80; Wołoszynowa, 1962, s. 138)⁷.

Zgodnie z wytycznymi zawartymi na kartach książek dla rodziców wydanych po II wojnie, przygotowanie do rozpoczęcia edukacji szkolnej miało obejmować przede wszystkim naukę samodzielności: dziecko musiało umieć się ubrać i rozebrać z odzieży wierzchniej, przebrać na gimnastykę, rozpakować tornister, a po lekcjach go spakować. Ponadto pożądane było, aby dziecko miało utrwalony nawyk sprzątania i utrzymywania w porządku swoich zabawek. Wśród podstawowych umiejętności społecznych pierwszoklasisty miały znaleźć się posłuszeństwo oraz umiejętność współżycia z innymi dziećmi; mile widzianymi cechami nowych uczniów była zaradność oraz wytrwałość w dążeniu do wyznaczonego celu.

Na zasób wiadomości siedmiolatka rozpoczynającego edukację szkolną składać się miała podstawowa wiedza „o życiu ludzi i przyrody” (Wołoszynowa, 1962, s. 138), jak np. nazwy przedmiotów codziennego użytku, potraw, owoców, warzyw, narzędzi pracy, środków lokomocji oraz zjawisk przyrodniczych. Dziecko miało też umieć określać stosunki przestrzenne (prawa i lewa strona, dół, góra, nisko, wysoko itp.) (Czapów, 1968, s. 61-62). Niekiedy formułowano także oczekiwania dotyczące stopnia rozwoju sfery poznawczej – siedmiolatek miał mieć „w dostatecznej mierze rozwinięte takie procesy psychiczne, jak: myślenie, pamięć, uwagę, spostrzeganie” (Kaczyński i in., 1964, s. 27).

Podobnie, jak to miało miejsce w okresie międzywojennym, także wedle zaleceń twórców wskazówek wychowawczych z lat powojennych, przygotowanie do roli pierwszoklasisty nie miało obejmować nauki czytania, pisanania ani rachowania (Kwiatkowska, 1946, s. 10-11; Ptasińska, 1948, s. 7; Chmielewska, 1954, s. 28; Osiecka, 1956, s. 37; Popielarska, 1962, s. 66-67; Kaczyński i in., 1964, s. 28; Kotłowski, 1966, s. 57; Czapów, 1968, s. 62; Landy, Kwiatowska, Topińska, 1970, s. 332). Głównym zarzutem przeciw

⁶ W międzywojennym poradnictwie pedagogicznym dla rodziców jedynie W. Ptasińska używała pojęcia „dojrzałość szkolna”. Termin ten zyskał stałe miejsce w kierowanej do rodziców literaturze poradnikowej dopiero w latach 70. XX w., mimo iż w całym analizowanym 70-leciu problematyka dojrzałości szkolnej oraz metod jej badania stanowiły przedmiot refleksji teoretycznych oraz działań w obszarze praktyki edukacyjnej tak polskich, jak i zagranicznych pedagogów i psychologów (Wilgocka-Okoń, 1972, s. 16-23; 2003, s. 12-18).

⁷ Ówczesni badacze zagadnienia dojrzałości szkolnej na pierwszym miejscu wśród jej uwarunkowań środowiskowych także wskazywali na rolę rodziny, stwierdzając, iż „na dojrzałość do nauki wpływ mają głównie dwa czynniki: wrodzone zadatki uzdolnień oraz naturalny lub zamierzony wpływ środowiska, więc domu, przedszkola, rówieśników. Im dziecko jest z urodzenia zdolniejsze, tym wpływ rozwojowy środowiska na dojrzałość szkolną jest większy” (Syska, 1959, s. 5). Dojrzałość do nauki rozumiana była jako „taki stan rozwoju dzieci, który rokuje na początku roku szkolnego powodzenie w nauce w klasie I, a to zwłaszcza w nauce czytania, pisanania i rachunków” (tamże).

przedwczesnej edukacji było najczęściej jej niewłaściwe prowadzenie⁸. Wskazywano ponadto, iż dziecko dysponujące zbyt dużą wiedzą, nieadekwatną do jej poziomu wśród rówieśników, nudziło się w szkole, dezorganizując pracę nauczyciela i pozostałych uczniów (Kotłowski, 1966, s. 58; Czapów, 1968, s. 62). Umiejętność wykonywania prostych operacji matematycznych (liczenie, dodawanie i odejmowanie) w zakresie do 20, znajomość liter czy też umiejętność przeczytania prostych wyrazów wprowadzono do prezentowanego na kartach poradników katalogu umiejętności na starcie szkolnym dopiero w latach 80. XX w. (Filipczuk, 1985c, s. 107). Wszechstronnemu przygotowaniu do nauki szkolnej sprzyjać miała twórczość plastyczna, wymagała bowiem od dziecka koncentracji na zadaniu, usprawniała motorykę małą i ćwiczyła koordynację wzrokowo-ruchową (Chrzanowska, 1974, s. 127). Dlatego też siedmiolatek miał umieć rysować, odwzorowywać, malować, lepić i wycinać (Filipczuk, 1985c, s. 107).

Znaczące zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym poszerzenie poruszanej na kartach poradników dla rodziców problematyki gotowości szkolnej nastąpiło w latach 70. ubiegłego stulecia. Wówczas to w literaturze tej powszechnie pojawiać zaczęła się kategoria dojrzałości szkolnej, definiowana jako odpowiedni do podjęcia nauki szkolnej stan psychofizyczny dziecka (Wolański, 1987, s. 40), na który składać się miały dojrzałość umysłowa, fizyczna, motoryczna oraz społeczna (Sawa, 1975, s. 11; Jugowar, 1982, s. 96; Filipczuk, 1985c, s. 107; Siemek, 1987, s. 19; Więckowski, 1987, s. 103-107). Jako jej główny wskaźnik postrzegano osiągnięcie odpowiedniego rozwoju umysłowego, na który składały się: rozwinięte procesy poznawcze (spostrzeganie, myślenie i pamięć), umiejętność wypowiadania się, zdolność koncentracji, wyobraźnia. Znacząco zwiększył się wówczas wskazywany przez autorów poradników zakres wiadomości, jakimi miał dysponować siedmiolatek⁹.

Wraz z nastaniem VIII dekadą XX w. na kartach poradników dla rodziców zaczęła funkcjonować ponadto kategoria rozwoju nieharmonijnego (dysharmonijnego), definiowana początkowo jako nierównomierny rozwój poszczególnych funkcji organizmu (Słyszowa, 1971, s. 20; Popielarska, Mazur, 1973, s. 63-64; Sawa, 1975, s. 21), później zaś jako parcjalne deficyty oraz opóźnienia rozwojowe, np. zaburzenia motoryki małej i dużej, opóźnienia w zakresie analizy i syntezy wzrokowej oraz słuchowej czy też opóźnienia w rozwoju mowy (Filipczuk, 1985b, s. 104; Siemek, 1987, s. 169; Wolański, 1987, s. 40; Raczkowska, 1988, s. 50).

Od lat 70. ubiegłego stulecia w poradnikach dla rodziców zaczęto także podejmować – wcześniej nieobecną – kwestię dojrzałości biologicznej do podjęcia nauki w szkole. Dojrzałość fizyczna dziecka siedmioletniego miała manifestować się dobrym stanem zdrowia i odpornością na choroby oraz odpowiednim dla

⁸ Argument ten był dominujący także w ówczesnym piśmiennictwie pedagogicznym kierowanym do nauczycieli (Dottrens, 1970, s. 103-104).

⁹ W myśl zaleceń jednego z autorów wkraczające w progi szkolne dziecko miało posiadać wiedzę dotyczącą „ważniejszych instytucji użyteczności publicznej w środowisku lokalnym (przedszkole, szkoła, ośrodek zdrowia, apteka, urząd rady narodowej, gminnej, miejskiej, dzielnicowej, posterunek MO, straż pożarna itp.); zawodów i rodzajów pracy charakterystycznych dla danego regionu; znaczenia godła i flagi narodowej; bohaterów narodowych; nazw niektórych ważniejszych miast, charakterystycznych regionów geograficznych, głównych rzek, ośrodków przemysłowych, pomników polskiej historii” (Więckowski, 1987, s. 103).

wieku poziomem rozwoju cielesnego (Sawa, 1975, s. 11, 20-21; Filipczuk, 1985c, s. 108). Jako motoryczny aspekt dojrzałości wskazywano przede wszystkim typowe dla wieku umiejętności manualne, a także koordynację wzrokowo-przestrzenną (Popielarska, Mazur, 1973, s. 133; Sawa, 1975, s. 31-32; Jugowar, 1982, s. 99; Filipczuk, 1985c, s. 108).

Podobnie jak w publikacjach z lat wcześniejszych, także w poradnikach z lat 70. i 80. XX w. pisano, iż gwarancją sukcesu szkolnego miało być osiągnięcie przez dziecko odpowiedniego stopnia dojrzałości społecznej. Umiejętność nawiązania oraz utrzymania właściwych relacji z rówieśnikami, podporządkowania się poleceniom nauczycieli oraz wymogom dyscypliny szkolnej, właściwego zachowania w miejscach publicznych, stosowanie odpowiednich form grzecznościowych, samodzielność, zaradność, obowiązkowość i motywacja do nauki miały stanowić jej wyznaczniki (Sawa, 1975, s. 12; Jugowar, 1982, s. 98; Filipczuk, 1985c, s. 108; Więckowski, 1987, s. 103). Dzieciom nieuczęszczającym do przedszkola rodzice mieli zapewniać możliwość regularnego kontaktu z innymi dziećmi. Zabawa z rówieśnikami w domu, na co wskazywano w poradnikach, umożliwiała dziecku zaspokajanie potrzeby kontaktu społecznego, jednocześnie kształtując jego umiejętności społeczne: „[dziecko – przyp. A.M.] może samo regulować układ swoich stosunków z wybranym dzieckiem, raz je sobie podporządkować, kiedy indziej ustąpić. Taka wspólna zabawa (...) stanowi doskonale przygotowanie do wspólnego współżycia z ludźmi, w szkole”, pisano (Filipczuk, 1985a, s. 85-86).

Uwagi zawarte na kartach poradników dla rodziców z końca lat 80. XX w. dobitniej, niż kiedykolwiek wcześniej, odpowiedzialność za pomyślny rozwój kariery szkolnej dziecka cedowały na rodziców¹⁰. Niezależnie od tego, czy dziecko uczęszczało do przedszkola, czy też do czasu rozpoczęcia nauki w szkole pozostawało pod wyłączną opieką rodziny, to właśnie na rodzicach – poprzez odpowiednio dobrane aktywności, zapewnienie dziecku kontaktu z dobrami kultury, a także w toku prowadzonych z synem lub córką rozmów – spoczywać miał obowiązek zapewnienia dziecku sukcesu na starcie szkolnym. Niekiedy na liście kierowanych pod adresem rodziców zaleceń znajdowały się nie tylko te związane z odpowiednim przygotowaniem dziecka do obowiązków wynikających z rozpoczęcia edukacji szkolnej, ale także – gdy było to konieczne – prowadzenia oddziaływań o charakterze kompensacyjno-korekcyjnym (Słyszowa, 1971, s. 94-156; Siemek, 1987, s. 61-116¹¹).

Niezmiennie też wskazywano, iż uzyskaniu gotowości szkolnej sprzyja edukacja przedszkolna (Słyszowa, 1971, s. 18; Chrzanowska, 1974, s. 164-165; Sawa, 1975, s. 15-17; Makowska, 1985, s. 71). Jak podkreślano, dziecko w przedszkolu uczyło się karności oraz przestrzegania reguł życia w grupie, rozwijając dojrzałość emocjonalno-społeczną, a zatem umiejętności wymaganych w chwili rozpoczęcia nauki w szkole.

¹⁰ Wyrażane chociażby w postaci następujących stwierdzeń: „Przygotowanie do nauki szkolnej trwa niemal od urodzenia dziecka” (Filipczuk, 1985b, s. 104), „Obowiązkiem rodziców jest zapewnienie dziecku od najmłodszych lat jego życia wszechstronnego i harmonijnego rozwoju. Jeśli to uczynią, mogą być spokojni o swoje dziecko, stanie się ono dobrym uczniem” (Filipczuk, 1985c, s. 109) czy też „Zapewnieniu dzieciom pomyślnej kariery uczniowskiej sprzyjają świadome i przemyślane, długotrwałe i bezpośrednio poprzedzające rozpoczęcie nauki szkolnej, przygotowania dziecka do podjęcia obowiązku szkolnego” (Raczkowska, 1988, s. 51).

¹¹ Adresowane do rodziców zalecenia obejmowały kształtowanie i/lub usprawnianie w następujących obszarach: percepcji wzrokowej i koordynacji wzrokowo-ruchowej, percepcji słuchowej, myślenia, wymowy oraz pamięci i uwagi.

Były przedszkolak umiał radzić sobie z czasową rozłąką z matką lub babcią, dzięki czemu początek edukacji szkolnej nie miał już być obciążony ryzykiem wystąpienia u niego reakcji o charakterze lękowym na separację z najbliższymi, pisano (Sawa, 1975, s. 16-22).

Wraz z utworzeniem w roku 1977 klas zerowych, mających zapewniać sześciolątkom roczne przygotowanie do podjęcia nauki w szkole¹², „zerówki” przedstawiane były przez autorów książek dla rodziców jako gwarancja „równych szans edukacyjnych” dla wszystkich dzieci (Więckowski, 1987, s. 103; Raczkowska, 1988, s. 50). Rok ten miał być czasem umożliwiającym wychwycenie oraz wyrównanie ewentualnych deficytów, także tych o podłożu zdrowotnym, toteż na rodziców składano obowiązek poddawania dziecka sugerowanym przez nauczycielki badaniom lekarskim, logopedycznym bądź psychologicznym, a także skrupulatnego wywiązywania się z zaleconych przez szkołę ćwiczeń. Dokonywanie przez nauczycielki klas zerowych oraz pracowników poradni wychowawczo-zawodowych oceny dojrzałości szkolnej umożliwiać miało ponadto wyodrębnienie dzieci, w stosunku do których należało wnioskować o odroczenie obowiązku szkolnego (Raczkowska, 1988, s. 50). Niekiedy wśród zaleceń formułowanych w literaturze poradnikowej dla rodziców, dotyczących kształtowania składających się na gotowość szkolną cech, umiejętności oraz nawyków, pojawiały się także wskazania, by z uwagi na znaczne różnice indywidualne o podjęciu nauki szkolnej nie decydował wiek dziecka, lecz ocena uzyskana przez nie w badaniu dojrzałości szkolnej (Wolański, 1987, s. 40). W dyskusji dotyczącej przygotowania do szkoły pojawiał się wątek posyłania do pierwszej klasy dzieci sześciolatków¹³. Jeżeli dziecko przeszło pozytywnie badania gotowości szkolnej, wówczas dopuszczano możliwość wcześniejszego rozpoczęcia edukacji szkolnej (Trumpf, 1933, s. 53-55; Słyszowa, 1971, s. 24-25)¹⁴. Jeżeli natomiast w obszarach zainteresowania nauką, umiejętności wykonywania powierzonych zadań oraz kontaktów z rówieśnikami, a także w zakresie sprawności fizycznej dziecko nie osiągało wyników adekwatnych do wymagań związanych z rozpoczęciem edukacji, wówczas odradzano wcześniejsze posyłanie go do pierwszej klasy (Ptaszyńska, 1948, s. 21-22; Milewicz, 1968, s. 112). Wskazywano, iż fałszywe

¹² Inna z interpretacji wprowadzenia „zerówek” zakłada, iż miał to być pierwszy krok prowadzący do obniżenia wieku szkolnego (Golinowska, Boni, 2004, s. 38).

¹³ Zgodnie z przepisami obowiązującymi od 1919 r. (utrzymanymi regulacjami prawnymi z lat 1932, 1956, 1961) rozpoczęcie edukacji w szkole podstawowej następowało w wieku siedmiu lat: Dekret o obowiązku szkolnym, Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 147, rozdz. I, pkt 10. Zaczerpnięte 21 marca 2016. Strona internetowa <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19190140147>; Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, Dz.U. 1932 nr 38 poz. 389. Zaczerpnięte 21 marca 2016. Strona internetowa <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19320380389+1956%2404%2407&min=1>; Dekret z dnia 23 marca 1956 r. o obowiązku szkolnym, Dz.U. 1956 nr 9 poz. 52. Zaczerpnięte 21 marca 2016. Strona internetowa <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19560090052>; Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania, Dz.U. 1961 nr 32 poz. 160. Zaczerpnięte 21 marca 2016. Strona internetowa <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19610320160>. Zgodnie jednakże z ustawą z roku 1932 w szczególnych przypadkach, tj. gdy dziecko wykazywało „odpowiedni rozwój fizyczny i umysłowy”, a placówka dysponowała wolnym miejscem, dopuszczano, by naukę w szkołach publicznych rozpoczynały dzieci sześciolatków: Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa (Dz.U. 1932 nr 38 poz. 389, art. 7, pkt 2 i 4).

¹⁴ Zdecydowaną przeciwniczką wcześniejszego posyłania dzieci do szkoły była dr M. Biehler, która uważała, iż przedczesne przemęczenie dzieci nauką szkodzi ich zdrowiu (1919, s. 236).

ambicje rodziców — główna, zdaniem twórców poradników, przyczyna przedwczesnego posyłania dziecka do szkoły — mściły się niekiedy na synu lub córce w toku całej jego edukacji szkolnej.

Pomimo wzrostu zainteresowania problematyką kształtowania w dzieciach cech i umiejętności składających się na gotowość szkolną, dostrzegalną w poradnikach dla rodziców z początkiem lat 70. ubiegłego stulecia, odnoszące się do wskazanych zagadnień rady oraz przestrzogi stanowiły zaledwie nikłą część wszystkich czynionych przez autorów tychże książek uwag. Na przestrzeni badanego 70-lecia poszerzeniu uległ zarówno zakres, jak też szczegółowość porad dotyczących przygotowania dzieci do rozpoczęcia edukacji szkolnej. Niezmiennie wskazywano, iż za sukces szkolny córek i synów odpowiedzialni są przede wszystkim ich rodzice, podkreślając jednocześnie pomocniczą rolę przedszkoli w procesie kształtowania w dzieciach gotowości do podjęcia obowiązku szkolnego. Zarówno w okresie międzywojennym, jak też do końca lat 60. XX w. w rozważaniach ograniczano się do intelektualnego oraz społeczno-emocjonalnego wymiaru przygotowań. Aspekt biologiczny dojrzałości szkolnej, pomimo iż kwestie zdrowotne dominowały w ówczesnej literaturze poradnikowej dla rodziców, nie był elementem dyskusji dotyczącej przygotowania dziecka do roli ucznia. Analiza wskazań dotyczących zakresu wiedzy oraz umiejętności, a także cech charakteru, którymi miał dysponować siedmiolatek, stanowi również odbicie zmian dokonujących się na przestrzeni badanych dziesięcioleci w obszarze wymagań stawianych przez nauczycieli uczniowi klasy pierwszej. Mając bowiem na uwadze, iż autorami poradników wychowawczych byli niemal wyłącznie pedagodzy, psychologowie oraz osoby związane z systemem szkolnictwa, czynione przez nich uwagi miały zarówno ułatwiać dziecku (i jego rodzinie) wkroczenie w nowy etap życia, jak też stanowić narzędzie kreowania pożądanego przez szkołę „wzoru” pierwszoklasisty.

Bibliografia

Źródła

- Biehler M. (1919). *Higiena dziecka*. Wyd. IV uzup. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa.
- Chmielewska A. (1954). *O rozwoju umysłowym dzieci i młodzieży*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Chrzanowska D. (1974). Rozwój psychiczny i wychowanie. W: D. Chrzanowska i in., *Dziecko w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Czapów C. (1968). *Rodzina a wychowanie*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia.
- Filipcuk H. (1985a). Dziecko i jego rówieśnicy. W: D. Chrzanowska (red.), *50 tajemnic o naszych dzieciach*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Filipcuk H. (1985b). Przygotowania dzieci sześciolatków do szkoły. W: D. Chrzanowska (red.), *50 tajemnic o naszych dzieciach*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Filipcuk H. (1985c). Różne aspekty dojrzałości szkolnej. W: D. Chrzanowska (red.), *50 tajemnic o naszych dzieciach*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Jaroszynski T. (1921). *Higiena wychowawcza*. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta.

- Jugowar B. (1982). *Wiek przedszkolny*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia.
- Kaczyński T. i in. (1964). *Jak wychowywać dziecko wiejskie*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Kopczyński S. (1923). *Szkice higieniczno-wychowawcze (z dziedziny higieny domowej i szkolnej)*, t. II. Lwów-Warszawa: Książnica Polska Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych.
- Koźłowski K. (1966). *Problemy wychowania w rodzinie*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Krassowska A. (1962). *O życzliwości dla świata i ludzi*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Kwiatkowska M. (1937). *Jak sobie radzić z dzieckiem od 4 do 7 lat*. Warszawa: Instytut Higieny Psychiczej.
- Kwiatkowska M. (1946). *Jak sobie radzić z dzieckiem od 4 do 7 lat*. Wyd. 2. Warszawa: Państwowy Instytut Higieny Psychiczej.
- Landy A., Kwiatowska M., Topińska Z. (1970). *Rozwój i wychowanie dziecka w wieku przedszkolnym*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia.
- Makowska J. (1985). Dlaczego dziecko nie lubi przedszkola. W: D. Chrzanowska (red.), *50 tajemnic o naszych dzieciach*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Milewicz B. (red.) (1968). *Rodzice, dzieci, wychowanie*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia.
- Moszczeńska I. (1929). *Samodzielność i odpowiedzialność dziecka*. Warszawa: Towarzystwo Wydawnicze Bluszcz.
- Niedźwiecki M. (1924). *Dom i szkoła po wojnie*. Lwów: Nakładem Księgarni Naukowej.
- Osiecka J. (1956). *Moje dziecko pójdzie do szkoły*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Papielarska A. (1962). *Czy dobrze i zdrowo wychowujesz swoje dziecko?* Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Papielarska A., Mazur M. (1973). *Dlaczego nasze dzieci sprawiają trudności wychowawcze*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Poznańska A. (1936). *Drugie dzieciństwo. Czwarty – siódmy rok życia dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Higienicznego.
- Ptaszyńska W. (1936). *Trzecie dzieciństwo. Siódmy – jedenasty rok życia dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Higienicznego.
- Ptaszyńska W. (1948). *Błędy wychowawcze rodziców*. Łódź: Spółdzielnia Wydawnicza Czytelnik.
- Rackowska J. (1988). *Na tropach rodzicielskich niepowodzeń*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Rataj M. (1979). *Szkoła – dzieci – rodzice*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Centralnej Rady Związków Zawodowych.
- Sawa B. (1975). *Jeżeli dziecko źle czyta i pisze*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Siemek D. (1987). *Problemy wychowawcze wieku przedszkolnego*. Warszawa: Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych.
- Słyszowa S. (1971). *Dziecko rozpoczyna naukę*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.

- Sokołowska A. (1954). *Rodzina i szkoła wspólnie wychowują dziecko*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Trumpp J. (1933). *Pielęgnowanie dzieci w wieku szkolnym*. Lwów-Warszawa: Księgarnia Polska Bernard Połoniecki.
- Więckowski R. (1987). Czego wymaga się od dziecka sześciolatniego w przedszkolu i od dzieci w wieku 7-10 lat w szkole? W: W. Pomykało (red.), *Vademecum dla rodziców dzieci od lat 6 do 10*. Warszawa: Tygodnik „Oświata i Wychowanie”, Wydawnictwo Współczesne, RSW Prasa-Książka-Ruch.
- Wolański N. (1987). Jak zbadać czy rozwój fizyczny mojego dziecka jest prawidłowy? W: W. Pomykało (red.), *Vademecum dla rodziców dzieci od lat 6 do 10*. Warszawa: Tygodnik „Oświata i Wychowanie”, Wydawnictwo Współczesne, RSW „Prasa-Książka-Ruch”.
- Wołoszynowa L. (1962). *Psychologia pomaga wychowaniu*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Opracowania

- Brzezińska A. (2000). *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Brzezińska A., Appelt K., Ziółkowska B. (2010). Psychologia rozwoju człowieka. W: J. Strelau, D. Doliński (red.), *Psychologia akademicka. Podręcznik*, t. 2. Wyd. II popr. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Dąbrowski P. (1936). Wychowanie w różnych okresach rozwoju. W: S. Łempicki (red.), *Encyklopedia wychowania*, t. 1. cz. 2. Warszawa: Wydawnictwo Naszej Księgarni Związku Nauczycielstwa Polskiego.
- Demel M. (1968). *O wychowaniu zdrowotnym*. Warszawa: Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich.
- Dottrens R. (1970). *Wychowanie i kształcenie*. Przekład E. Chłapowska. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Golinowska S., Boni M. (2004). *W trosce o pracę*. Warszawa: Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju.
- Jakubiak K. (1995). Badania naukowe nad rodziną oraz problematyka wychowania rodzinnego w literaturze pedagogicznej II Rzeczypospolitej. W: K. Jakubiak (red.), *Rodzina jako środowisko wychowawcze w czasach nowożytnych*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Syska J. (1959). *Dojrzałość do nauki, jej badanie i ćwiczenie. Część I: metodyka badań i ćwiczeń. Część II: pomoce dla dziecka*. Katowice: Zarząd Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego. Wydział Pedagogiczny.
- Szuman S. (1962). O dojrzałości szkolnej dzieci 7 letnich. *Nowa Szkoła*, 6, 24-25.
- Weryho-Radziwiłowiczowa M. (1930). *Zarys wychowania przedszkolnego*. Warszawa: Polski Komitet Opieki nad Dzieckiem.
- Wilgocka-Okoń B. (1972). *Dojrzałość szkolna dzieci a środowisko*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Wilgocka-Okoń B. (2003). *Gotowość szkolna dzieci sześciolatnich*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Wołoszynowa L. (1979). Młodszy wiek szkolny. W: M. Żebrowska (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Wygotski L. (1971). Nauczanie a rozwój w wieku przedszkolnym. W: L.S. Wygotski, *Wybrane prace psychologiczne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Akty prawne

Dekret o obowiązku szkolnym, Dz.Pr.P.P. 1919 nr 14 poz. 147. Zaczepnięte 21 marca 2016. Strona internetowa <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19190140147>

Dekret z dnia 23 marca 1956 r. o obowiązku szkolnym, Dz.U. 1956 nr 9 poz. 52. Zaczepnięte 21 marca 2016. Strona internetowa <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19560090052>

Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa, Dz.U. 1932 nr 38 poz. 389. Zaczepnięte 21 marca 2016. Strona internetowa <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19320380389+1956%2404%2407&min=1>

Ustawa z dnia 15 lipca 1961 r. o rozwoju systemu oświaty i wychowania, Dz.U. 1961 nr 32 poz. 160. Zaczepnięte 21 marca 2016. Strona internetowa <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19610320160>

Summary

School readiness in guidebooks for parents from the years 1918-1989

A child who starts school education enters a new stage of its life. School readiness in children at school entry provides them success to meet the requirements. The aim of this study was to show the evolution of recommendations directed to parents about how to prepare a child for school education. The subject of the study is to identify the characteristics and skills considered by the authors of guidebooks for parents to be the most important in school. The source material for this study are Polish guidebooks for parents published in the years 1918-1989.

Keywords: school readiness, history of education, the Second Polish Republic, the Polish People's Republic, guidebooks for parents